

Naamkunde

35ste jaargang (2005-
2006)

Tijdschrift voor naamkunde
in het Nederlandse taalgebied

Het tijdschrift *Naamkunde* is de voortzetting van de *Mededeelingen uitgegeven door de Vla. Top. Vereeniging te Leuven*, jaargangen I(1925)-XXII(1946); van de *Mededeelingen uitg. door de Vereniging voor Naamkunde te Leuven*, jaargangen XXIII(1947)-XXV(1949) en van de *Mededeelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam*, jaargangen XXVI(1950)-XLIV(1968).

De *Mededeelingen* werden opgericht in 1925 door H.J. VAN DE WIJER (°1883-†1969), voortgezet door H. DRAÏE (°1911-†1983), K. ROELANDTS (1984-1993), A. MARYNISSEN (1994-2004) en L. DRAÏE (2005-)

Subsidiënten: Instituut voor Naamkunde & Dialectologie, Leuven
Meertens Instituut, Amsterdam

REDACTIE

Voor Vlaanderen: M. DEVOS, L. DRAÏE, P. SWIGGERS, J. VAN LOON

Voor Nederland: K. VAN DALEN-OSKAM, D. GERRITZEN,
K.F. GILDEMACHER

REDACTIERAAD

W. BEELE, D.P. BLOK, F. CLAES, F. DEBRABANDERE, R.A. EBELING,
J. GOOSSENS, P. KEMPENEERS, V. MENNEN, W.J.J. PIJNENBURG, A. QUAK,
R. RENTENAAR, K. ROELANDTS, J. TAELDEMAN, W. VAN LANGENDONCK,
W. VAN OSTA

Redactieadres:

voor Vlaanderen: Instituut voor naamkunde en dialectologie,
Blijde Inkomststraat 21, bus 3308, B-3000 LEUVEN
voor Nederland: Meertens Instituut, Joan Muyskenweg 25, NL-1096
CJ AMSTERDAM (tel. +31 204628500 e-mail:
doreen.gerritzen@meertens.knaw.nl)

Alle bestellingen van *Naamkunde* en van de publicaties van het Instituut voor Naamkunde en Dialectologie te Leuven dienen te worden gericht aan:

Uitgeverij Peeters, Bondgenotenlaan 153, B-3000 Leuven
tel. +32 16 23 51 70; e-mail: PEETERS@peeters-leuven.be
online catalogue: <http://www.peeters-leuven.be>
online journals: <http://poj.peeters-leuven.be>

ISSN 0167-5257

Digitalisering van microtoponiemen van het Meertens Instituut

Douwe ZELDENRUST

Inleiding

Eind 2004 is bij het Meertens Instituut een nieuw project van start gegaan. Dit nieuwe project heet Dimito, wat staat voor het Digitaliseren van de rurale Microtoponiemen.⁽¹⁾ Rurale microtoponiemen zijn namen voor kleinere landschappelijke entiteiten in zowel het natuurlandschap als het cultuurlandschap. Tot de eerste groep behoren namen voor allerlei woeste stukken grond, waaronder heide, natuurbos en moeras. Ook vijvers, plassen en poelen worden tot die categorie gerekend. Bij de tweede groep gaat het om namen voor cultuurgronden van zowel afzonderlijke percelen als grotere complexen akkerland, grasland en cultuurbos. Dit bestand rurale microtoponiemen is een van de grootste naamkundige collecties die het Meertens Instituut in huis heeft. Vaak wordt de term veldnaam ook gebruikt, maar in dit artikel zal gesproken worden over microtoponiemen.⁽²⁾

Het Meertens Instituut heeft meer dan 30 jaar lang gegevens verzameld over de microtoponiemen die Nederland rijk is. Dit unieke materiaal bestaat grotendeels uit handgeschreven fiches waarop naast de naam ook informatie genoteerd staat over ligging, bodemgesteldheid, bodemgebruik en bron van de naam. In totaal zijn er naar schatting 200.000 microtoponiemen bijeengebracht. Daarnaast bestaat de collectie uit meer dan 1700 topografische kaarten. Dit zijn veelal kaarten van het Kadaster waarop de microtoponiemen zijn geschreven. Deze kaarten worden in het archief van het Meertens Instituut veldnaamkaarten genoemd. In dit artikel zal deze term ook gebruikt worden.⁽³⁾

- (1) Inmiddels is Dimito afgerond. Momenteel onderzoekt het Meertens Instituut de mogelijkheden voor een vervolg.
- (2) Doreen GERRITZEN & Marc VAN OOSTENDORP, *Veldnamen in Noord-Nederland. Een pilot voor een multidisciplinaire database*. Subsidie aanvraag Digitaliseringsfonds (niet gepubliceerd, 2003). Samen met Doreen Gerritzen heeft Marc van Oostendorp dit project geïnitieerd. Ik dank beiden voor hun commentaar op dit artikel. Een eerdere versie van dit artikel is als paper gepresenteerd tijdens de XVI international conference of the Association for History and Computing (D.A. Zeldenrust, "DIMITO: Digitization of rural microtoponyms at the Meertens Instituut", in: *Humanities, Computers and Cultural Heritage*, (Amsterdam 2005) 301-307.)
- (3) Zie hiervoor het archief van het Meertens Instituut, collectienummer 49, collectie veldnaamkaarten ca. 1860-1964 en z.j.

Dit bestand microtoponiemen is voor de naamkundige binnen en buiten het Meertens Instituut een aantrekkelijke bron voor onderzoek. Maar ook andere wetenschappers, zoals historici, historisch geografen en archeologen hebben interesse in de microtoponiemen.⁽⁴⁾ Deze belangstelling komt onder andere voort uit het feit dat het meestal namen betreft van percelen die bij ruilverkaveling zijn verdwenen of onder stedelijke uitbreiding zijn gekomen. Digitalisering met behulp van een geografisch informatiesysteem (GIS) van het bestand microtoponiemen zou voor de verschillende disciplines niet alleen het onderzoek vergemakkelijken, maar ook mogelijkheden bieden voor het stellen van nieuwe vragen.⁽⁵⁾

Dimito is een pilotproject. Er zal, aan de hand van een klein gedeelte van het beschikbare materiaal, vooral gekeken worden naar de mogelijkheden die er zijn om het materiaal te digitaliseren. In de eerste paragraaf zullen de fiches en de veldnaamkaarten beschreven worden. In de tweede zal de digitalisering aan bod komen. In de laatste paragraaf passeren de mogelijkheden die het digitale bestand zal bieden de revue. Ten slotte zal er een conclusie volgen met daarin antwoord op de vraag, zoals het hoort bij een pilot, of het zinvol en haalbaar is om de gehele collectie te digitaliseren.

Fiches en veldnaamkaarten

De naamkundigen van het Meertens Instituut houden zich bezig met onderzoek naar eigennamen. Het gaat hier dan om twee hoofdgroepen: de antroponymie (persoonsnaamkunde) en de toponymie (plaatsnaamkunde). Maar andere namen, bijvoorbeeld van bedrijven, instellingen, huisdieren etc. kunnen bij onderzoek ook een rol spelen. Zoals in de inleiding al naar voren is gekomen gaat het bij deze pilot om de collectie microtoponiemen die sinds 1948 bijeen is gebracht.⁽⁶⁾

Deze collectie is het resultaat van de werkzaamheden van medewerkers van

(4) H. BEIJERS (e.a.), *Veldnamen als historische bron*, een handleiding voor methodisch onderzoek ('s-Hertogenbosch 1991).

(5) Op 25 april 2003 vond op het Meertens Instituut een workshop plaats over de studie van microtoponiemen in de eenentwintigste eeuw. Diverse belanghebbenden, onder andere Nico Bakker van het Kadaster, Jelle Vervloet van de Universiteit van Wageningen en Hans Mol van de Fryske Akademy, hebben een presentatie gegeven (zie: <http://www.meertens.knaw.nl/books/veldnamen>). Overigens spreekt bij het inrichten van een digitaliseringsproject op het gebied van de veldnamen de keuze voor een GIS bijna voor zich: een dergelijk systeem kan bijvoorbeeld geografische gegevens als kaartmateriaal verwerken en uitwisselen.

(6) Het spreekt bijna voor zich dat de collectie van het Meertens Instituut niet pretendeert volledig te zijn. Er zullen vele microtoponiemen in Nederland zijn die niet in het bestand van het Meertens Instituut voorkomen. Zie voor meer informatie over het Meertens Instituut: <http://www.meertens.nl>.

het Instituut en ook van anderen die hun verzameling hebben geschonken. In de collectie bevinden zich de correspondentie met medewerkers van het onderzoek, vragenlijsten, stukken over microtoponiemen in Nederlandse plaatsen of gebieden, kladkaarten, systeemkaartjes en overige correspondentie en stukken.⁽⁷⁾

Van deze veelheid van bronnen is in de loop der tijd één bestand gemaakt. De gegevens zijn gedestilleerd en gedocumenteerd op fiches (ongeveer 200.000) en tevens ingetekend op bijbehorende veldnaamkaarten (in totaal 1749 stuks). Op de fiches is ruimte voor een vijftal gegevens per microtoponiem. Naast de naam is (meestal) ook informatie genoteerd over ligging, bodemgesteldheid, bodemgebruik en de bron van de naam. Op de veldnaamkaarten staat de naam ingetekend en zo is de geografische locatie terug te vinden.⁽⁸⁾

Naam: *Palleweid*

Ligging: *Vennewaterspolder*

Gesteldheid: *Heide - E, 738*

Gebruik:

Bron: *C.D. Nagtglas*

Voorbeeld 1 : Een fiche van de gemeente Heiloo met het microtoponiem Palleweid.

De fiches staan in kaartenbakken en zijn in twee systemen aanwezig. De microtoponiemen zijn daardoor op twee manieren toegankelijk. In het ene systeem kan er gezocht worden op plaatsnaam. In het tweede systeem kan er, per provincie, gezocht worden op alfabetische volgorde. De plaatsnaam komt in dit tweede systeem niet voor. In principe zijn de fiches van de twee bestanden kopieën van elkaar. Bij deze pilot wordt gebruik gemaakt van het bestand dat toegankelijk is op plaatsnaam. Dat heeft als voordeel dat er later, in de digitale versie, ook op plaatsnaam gezocht kan

(7) Zie hiervoor het archief van het Meertens Instituut, collectienummer 99, collectie veldnamen 1941-1992.

(8) Archief Meertens Instituut, collectienummer 49, veldnaamkaarten.

worden.⁽⁹⁾

Het digitaliseren van het bestand fiches en van de veldnaamkaarten is op diverse gebieden problematisch. Ten eerste zal het digitaliseren voor een gedeelte handmatig moeten gebeuren. De ongeveer 200.000 fiches zijn veelal met de hand ingevuld in diverse handschriften die niet allemaal even leesbaar zijn. Het is daardoor niet goed mogelijk de fiches machinaal te verwerken met behulp van een OCR-programma (optical character recognition).⁽¹⁰⁾ Met andere woorden: bij digitalisering zal de tekst op de fiches handmatig in een database gezet moeten worden.

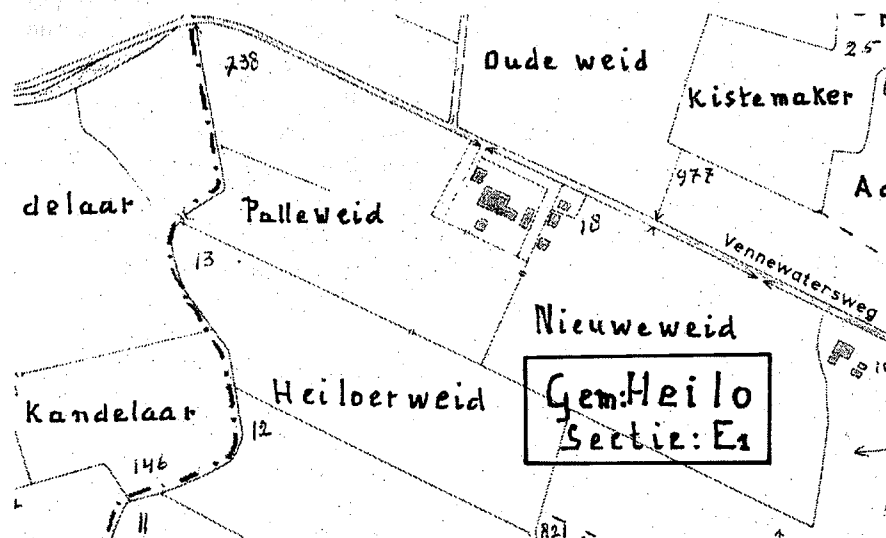
Ten tweede zijn de velden die op de fiches staan niet eenduidig ingevuld. Zo is in voorbeeld 1 'gesteldheid' doorgestreept en in plaats daarvan is een referentie naar een van de veldnaamkaarten te vinden. Het 'gebruik' is hier niet ingevuld. Dat geldt overigens voor de meeste van de 400 fiches van de gemeente Heiloo (het bestand dat gebruikt is voor deze pilot). Verder zijn, zoals hierboven al is gesteld, de fiches niet allemaal even goed te lezen. Bij het invoeren in een database zal men soms moeten gissen. Bovendien is het vaak niet duidelijk of er hoofdletters of kleine letters staan en soms worden er leestekens gebruikt terwijl op de meeste fiches deze niet voorkomen. Zowel het voorkomen van hoofdletters als leestekens kan bij taalkundig onderzoek van belang zijn.

Vervolgens kennen de microtoponiemen in deze verzameling geen datering. De microtoponiemen zijn door informanten bijeengebracht. Ook uit boeken en archieven zijn microtoponiemen in het bestand opgenomen. Deze microtoponiemen kunnen daardoor recent zijn, maar ook enkele eeuwen oud. Zonder een datum is deze gelaagdheid door de tijd niet terug te vinden. Met andere woorden, een microtoponiem uit het bestand kan zowel uit de 16e als uit de 20ste eeuw komen. Bij het gebruiken van dit bestand bij onderzoek en het vergelijken van dit bestand met andere informatie moet hier zeker rekening mee gehouden worden.

Daarnaast hebben de microtoponiemen geen precieze plaatsbepaling zoals bijvoorbeeld geografische coördinaten. Dat is voor een geografisch informatiesysteem wel een vereiste. Meestal staat er op de fiches wel een verwijzing naar een van de veldnaamkaarten en als het microtoponiem op de kaart is geschreven, is er een positie te bepalen. Hoe groot het veld was en waar het exact ligt, is echter veelal niet vast te stellen. Op de veldnaamkaarten staan meestal wel gebieden ingetekend (zoals kadastrale gegevens), maar dit hoeft niet te corresponderen met de microtoponiemen in kwestie. Het kan zijn dat een microtoponiem uit de 16e eeuw in een

kadastrale kaart van de vroege 20ste eeuw staat geschreven. Het is dan niet waarschijnlijk dat de grenzen gelijk zijn gebleven. Ten slotte is het waarschijnlijk dat niet alle microtoponiemen op de veldnaamkaart staan getekend en dat op de veldnaamkaarten microtoponiemen staan die geen fiche hebben.

Ook het digitaliseren van de veldnaamkaarten kent eigen problemen. De veldnaamkaarten zijn in het verleden in een database gezet, waardoor het bestand inzichtelijk is gemaakt.⁽¹¹⁾ Daaruit blijkt onder andere dat het gaat om zeer veel verschillende soorten kaarten. De kaarten zijn meestal van het kadaster, soms van waterschappen en in enkele gevallen hebben ze geen aanwijzing van herkomst. Het komt ook voor dat er geen jaartal of schaal bij vermeld staat. Sommige kaarten zijn kopieën en andere blijken weer origineel zijn. Een aantal kaarten overlapt elkaar en het is zeker zo dat de kaarten niet dekkend voor geheel Nederland zijn. De kaarten kunnen zonder problemen worden gedigitaliseerd, maar bij het inpassen in een geografisch informatiesysteem ontstaan problemen. Oude kaarten hebben veelal afwijkingen die zich doorvertalen in de digitale omgeving en dus ook in de locatie van de microtoponiemen. De nauwkeurigheid die de veldnaamkaarten pretenderen te hebben is dus een schijnnaauwkeurigheid.

Voorbeeld 2 : Gedeelte van een veldnaamkaart van de gemeente Heiloo behorende bij Palleweid.

(9) Ibidem.

(10) Door middel van optische tekenherkenning (OCR) kunnen digitale afbeeldingen van gedrukte teksten of tabellen worden omgezet in tekens, die door andere computerprogramma's (tekstverwerkers, databases, rekenbladen) verder bewerkt kunnen worden. Zie ook <http://www.niwi.nl/nl/geschiedenis>.

(11) Zie hiervoor de veldnaamkaartendatabase van Leendert Brouwer van het Meertens Instituut.

De digitalisering van de microtoponiemen

Zoals in de vorige paragraaf al bleek, is het digitaliseren van de microtoponiemen van het Meertens Instituut problematisch. Ook in de literatuur komt een van de problemen, namelijk het exact bepalen van de plaats van het microtoponiem (iets dat bij een geografisch informatiesysteem onvermijdelijk is), naar voren. Zo schreef de naamkundige Rob Rentenaar het volgende: "Tot de meer bijzondere categorieën onder de bronnen die voor de toponymie van belang zijn, horen die welke door de naamkundigen zelf zijn geschapen, zoals optekeningen, vragenlijsten en veldnaamkaarten. In beginsel zouden dit de meest betrouwbare bronnen moeten zijn die een onderzoeker zich maar zou kunnen wensen. Het materiaal dat zij bevatten is immers rechtstreeks opgetekend uit de mond van de naamgebruikers en alleen met het doel zo zuiver mogelijke toponymische informatie te krijgen. Toch kan het geen kwaad hier een waarschuwend vinger op te heffen en deze stelling niet zo absoluut te nemen. In het geheugen van informanten kunnen in de loop van de tijd namelijk verschuivingen optreden (...)." ⁽¹²⁾

Uit het citaat van Rentenaar blijkt niet alleen dat het toekennen van een exacte positie aan een microtoponiem niet goed mogelijk is, hij geeft hier tevens perspectief op de problematiek. Het bestand microtoponiemen van het Meertens Instituut kan volgens dit citaat van Rentenaar gezien worden als één van de "(...) categorieën onder de bronnen die voor de toponymie van belang zijn (...)" ⁽¹³⁾ En zoals gewoonlijk heeft die ene unieke bron voor- en nadelen en zal die door wetenschappers onderzocht moeten worden op betrouwbaarheid. Dat onderzoek naar de betrouwbaarheid van een individuele microtoponiem kan ook gedaan worden aan de hand van het digitale bestand. Het geografisch informatiesysteem waar de microtoponiemen uiteindelijk in terecht komen zal aan het huidige bestand geen extra informatie toevoegen of het nauwkeuriger maken. Het is alleen nodig om een betere en andere toegang tot het bestand en eventuele mogelijkheden om het bestand te vergelijken met andere bestanden te realiseren. ⁽¹⁴⁾

Met dit uitgangspunt is digitalisering van het bestand microtoponiemen mogelijk. De onderzoeker kan zelfs de bron controleren. Dat is mogelijk als er bijvoorbeeld scans van de originelen zijn te raadplegen. Bij elk individuele microtoponiem moet dan het fiche en (indien aanwezig) de veldnaamkaart waar het microtoponiem op staat bestudeerd kunnen worden. Indien nodig kan het origineel geraadpleegd worden, maar de kwaliteit van de digitale kopieën kan zodanig zijn dat dat in principe niet nodig is.

(12) Rob RENTENAAR, 'Plaatsnamen in historische bronnen', in: *Naamkunde*, Afl. 2, 34ste jaargang 2002 (Leuven 2002) 144.

(13) Ibidem.

(14) GERRITZEN & VAN OOSTENDORP, *Veldnamen*.

Zoals eerder vermeld bestaat het bestand microtoponiemen uit twee onderdelen: de fiches en de veldnaamkaarten. Beide onderdelen zullen apart gedigitaliseerd worden en een geografisch informatiesysteem kan beide onderdelen koppelen. De gegevens van de fiches en ook die van de veldnaamkaarten worden in een database gezet. De database bestaat uiteindelijk uit drie groepen gegevens. Ten eerste de gegevens behorende bij de fiches, vervolgens de gegevens die bij de veldnaamkaarten horen en ten slotte een administratief gedeelte als bijvoorbeeld de datum waarop de betreffende record is aangemaakt.

In totaal kent de database 27 velden. Ten eerste de velden die bij de fiches horen. Elk fiche krijgt een uniek nummer. Uiteraard zullen de gegevens die op de fiches staan ook terugkomen in de database. Het gaat dan om de vijf volgende velden: naam, ligging, gesteldheid, gebruik en bron. In het zevende veld komt de tekst die eventueel op de achterkant van het fiche staat. In ongeveer 8% van de 400 fiches van de gemeente Heiloo bleek dat het geval te zijn. In het achtste veld komt de naam van de plaats of gemeente te staan. Veld negen is gereserveerd voor een pad in de computer dat verwijst naar de image van het fiche. Het daaropvolgende veld voor het pad van de eventuele achterkant. Op deze manier kan bij elke record een image van het fiche gevonden worden. De laatste twee velden zijn gereserveerd voor de x- en y-coördinaat behorende bij het microtoponiem. Hoe deze gevonden worden, komt later in deze paragraaf aan bod.

De volgende groep velden van de database horen bij de veldnaamkaarten. In de eerste paragraaf is al naar voren gekomen dat de veldnaamkaarten door middel van een database toegankelijk zijn gemaakt. De velden van deze database worden hier allemaal overgenomen. Het gaat dan om de volgende elf velden: identificatienummer, Kloekenummer (dit is een nummer dat behoort bij een bepaald dialect in een bepaalde streek), kastnummer, specificatie (vaak een geografische aanduiding), toponiemen (een veld waarin kan worden aangegeven of er toponiemen aanwezig zijn), hoofdfiche (er is geen nadere uitleg tot de betekenis van dit veld), titelbeschrijving, veldnaamkaart (er is geen nadere uitleg tot de betekenis van dit veld), plaatsnaam, provincie en ten slotte een pad in de computer dat verwijst naar de image van de kaart, zodat bij elk microtoponiem een kaart gevonden kan worden.

Ten slotte volgt het administratieve gedeelte van de database. Het gaat hierbij om vier velden. Er is een veld voor de datum waarop de fiche is ingevoerd en een voor de persoon die deze heeft ingevoerd. Het derde veld is om aan te geven of het hier gaat om een microtoponiem dat afkomstig is van alleen een fiche, of een microtoponiem dat alleen terug te vinden is op een van de kaarten, of een microtoponiem dat zowel een fiche heeft als een positie op de kaart bezit. Ten slotte (veld 27) is er ruimte voor opmerkingen. Uiteraard is het mogelijk om later nog velden toe te voegen als dat gewenst is.

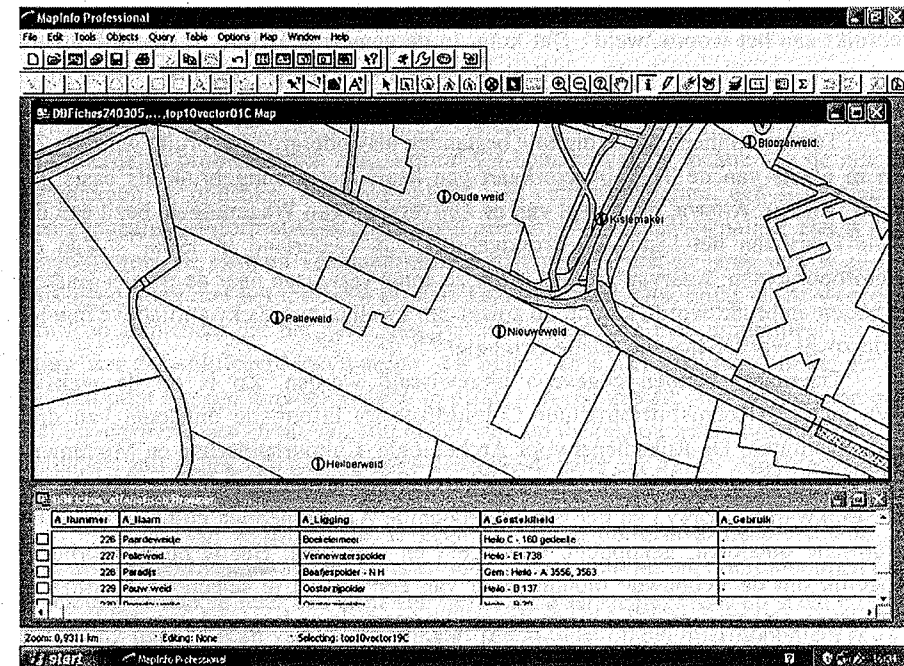
In de database zijn, zoals hiervoor al beschreven is, twee velden vrij gemaakt voor een x- en een y-coördinaat. In de vorige paragraaf is ook al aan bod gekomen dat het huidige bestand microtoponiemen geen geografische coördinaten kent. Een precieze geografische plaatsbepaling is bij het gebruik van een geografisch informatiesysteem nodig. Ook bij uitwisseling van geografische informatie is een dergelijke plaatsbepaling noodzakelijk, anders zou het geen geografisch informatiesysteem zijn, maar een uitgebreide database.⁽¹⁵⁾

Op dit moment is de techniek van georefereren de makkelijkste en goedkoopste manier om de veldnaamkaarten (en in een volgende stap dus ook de fiches) van geografische coördinaten te voorzien. In de meeste GIS-software zit de mogelijkheid om deze techniek toe te passen.⁽¹⁶⁾ Bij georefereren wordt van een kaart (in dit geval een van de veldnaamkaarten) een scan gebruikt. Dit image wordt geprojecteerd op een kaart van Nederland die voorzien is van x- en y-coördinaten. In dit project is gebruikt gemaakt van de TOP10vectorkaart.⁽¹⁷⁾ De image van de veldnaamkaart wordt "vastgeprikt" op de vectorkaart en op die manier bezit elk punt van de veldnaamkaart een coördinaat. Het klinkt eenvoudig, maar zoals al eerder is opgemerkt bezitten sommige van de veldnaamkaarten geen aanwijzing van herkomst, of zijn het slechte kopieën. Als ze oud zijn, kunnen ze ook veel afwijkingen hebben. Het positioneren kan dan lastig zijn.

Zijn de veldnaamkaarten georeferereerd, dan kunnen de individuele microtoponiemen van een x- en een y-coördinaat worden voorzien. Handmatig moet in de kaart het veldje worden aangeprikt en bij de juiste record kunnen dan de coördinaten worden toegevoegd. Een bijkomend voordeel van deze techniek is dat een microtoponiem één coördinaat krijgt. Met andere woorden: een microtoponiem wordt toegekend aan een punt en niet aan een gebied. Naast de onjuistheden in de kaarten zoals besproken in paragraaf 1 bleek ook uit de woorden van Rentenaar dat de gegevens niet erg nauwkeurig zijn. Nu een microtoponiem verbonden is met één punt in een geografisch informatiesysteem kan op diverse manieren de nauwkeurigheid worden bijgesteld. Men kan bijvoorbeeld ieder punt een straal van 100 meter geven

- (15) Voor meer informatie zie: Ian N. GREGORY, *A place in History*, 'A guide to using GIS in Historical Research' (Oxford 2003) en Paul ELL en Ian N. GREGORY, *Adding a new dimension to historical research with GIS*, in: *History and Computing*, volume 13 no. 1 (Edinburgh 2001).
- (16) Bij dit project is om verschillende redenen gekozen voor het pakket MapInfo 7.8. Ten eerste wordt MapInfo al binnen het Meertens Instituut gebruikt voor andere projecten. Er is dus kennis over het pakket aanwezig. Ten tweede voldoet het aan de eisen gesteld binnen dit project. Zo kan er een database gemaakt worden die uitwisselbaar is naar diverse formaten en kunnen er ook diverse formaten database worden geïmporteerd. Ook kan met het pakket georeferereerd worden. Ten derde is het goedkoper dan bijvoorbeeld het vergelijkbare ArcView.
- (17) De TOP10vector is het meest gedetailleerde digitale bestand dat Topografische Dienst beschikbaar heeft. Het Meertens Instituut heeft hier een licentie voor.

waarbinnen het microtoponiem geldig is. Tevens kan men het bestand nu uitwisselen met andere bestanden. Ook is het nu mogelijk om bij elk microtoponiem met een enkele klik op de muis, een image van het fiche en van de veldnaamkaart te krijgen. Zo kan de originele bron van elk microtoponiem geraadpleegd worden.

Voorbeeld 3: De microtoponiemen in een geografisch informatiesysteem (MapInfo). De ondergrond is de TOP10vectorkaart van Nederland, het teken i geeft de plaats weer waar het microtoponiem is "geprikt". De database geeft de gegevens die bij het microtoponiem horen. In de applicatie kan dan tevens, door te klikken op de i, de image van het fiche van Palleweid (zie voorbeeld 1) en de image van de veldnaamkaart (zie voorbeeld 2) naar voren gehaald worden.

Paragraaf 3 : De microtoponiemen en de onderzoeksmogelijkheden

Uit de voorafgaande paragraaf is gebleken dat het digitaliseren van het bestand microtoponiemen van het Meertens Instituut technisch haalbaar is. Zowel het bestand zelf, als de mogelijkheid van het uitwisselen van informatie met andere geografisch informatiesysteem biedt betere en ook nieuwe onderzoeksmogelijkheden. In deze paragraaf zullen een aantal voorbeelden hiervan kort de revue passeren.

Het materiaal is nu op meer manieren toegankelijk dan alleen via de fiches.

De data kunnen op verschillende manieren bevraagd worden. Kwalitatieve, kwantitatieve en geografische gegevens kunnen opgevraagd en zichtbaar gemaakt worden. Men kan bijvoorbeeld zoeken naar bepaalde microtoponiemen, zoals bijvoorbeeld alle 'galgenveldjes' in een bepaald gebied. Tevens kunnen die veldjes nu weergegeven worden op een kaart van Nederland zodat de verspreiding zichtbaar wordt. Er kan bijvoorbeeld ook gekeken worden naar de geografische verspreiding van het gebruikt van het woord 'weid'. Dat komt in de gemeente Heiloo in Noord-Holland veel voor, terwijl men in Noord-Brabant misschien 'veldje' gebruikt. Onderzocht kan worden waar die overgang zit en of dat een geleidelijke verandering is.⁽¹⁸⁾

Tevens kunnen andere digitale bestanden als ondergrond gebruikt worden. Zo kan in plaats van de TOP10vectorkaart een kaart met grondgebruik als basis gebruikt worden. Alterra, onderdeel van de Universiteit van Wageningen, bezit een digitale kaart van het historisch grondgebruik van Nederland in 1900.⁽¹⁹⁾ Van de microtoponiemen, waarvan bekend is dat ze soms verwijzen naar de manier waarop de bodem gebruikt wordt, kan nu op zowel een kwalitatieve als kwantitatieve manier onderzocht worden hoe die relatie er uit ziet.⁽²⁰⁾

Daarnaast kunnen gegevens uitgewisseld worden. Zo is op de website www.kich.nl (Kennisinfrastuctuur Cultuurhistorie) informatie ontsloten van drie kennisinstituten. De Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM), de Directie Kennis van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en het eerder genoemde Alterra hebben cultuurhistorische informatie ontsloten, gekoppeld, gebundeld en gestapeld. Het is nu bijvoorbeeld mogelijk om de gebouwde monumenten van een gebied te selecteren en deze te weergeven op een kaart.⁽²¹⁾ Als een dergelijke kaart als ondergrond voor het bestand microtoponiemen gebruikt wordt, kan de relatie tussen de microtoponiemen en de aanwezige informatie onderzocht worden.

Het hierboven beschreven onderzoek kan twee doelen dienen. Ten eerste kan er kwantitatief gekeken worden of en hoe vaak microtoponiemen in een bepaald gebied verwijzen naar bijvoorbeeld monumenten. Tevens kan er gekeken worden of de verwijzingen correct zijn. Zo kan gekeken worden of bijvoorbeeld de 'Molenweid' gemotiveerd is door het feit dat er bij of op het perceel een molen stond. Het gaat dan om kwalitatief onderzoek. En het mes snijdt aan twee kanten. Als er inderdaad een aantoonbare relatie bestaat, kan het ook zijn dat een microtoponiem in een

(18) Zie voor een indeling van de veldnamen: M. SCHÖNVELD, *Veldnamen in Nederland* (Amsterdam 1950).

(19) Zie: <http://www.hgnnederland.nl>. Tevens kunnen de microtoponiemen eventueel, op vergelijkbare wijze vergeleken worden met de databank Plantennamen in de Nederlandse Dialecten (PLAND) van het Meertens Instituut.

(20) Schönveld, *Veldnamen*, 73-87.

(21) Zie: www.kich.nl.

bepaald aantal gevallen verwijst naar bouwwerken (als bijvoorbeeld een molen of een boerderij) die al lang verdwenen zijn. Dat laatste kan weer interessant zijn voor planvormers, beleidsmakers, ontwerpers en vakspecialisten.⁽²²⁾ Het naamkundig onderzoek kan zo de eigen discipline ontstijgen.

Conclusie

Het digitaliseren van het bestand microtoponiemen van het Meertens Instituut en het inrichten van een geografisch informatiesysteem (GIS) is mogelijk, hoewel sommige onderdelen problematisch zijn. Vooral het bepalen van de locatie van de microtoponiemen is, ondanks de aanwezigheid van veldnaamkaarten, een struikelblok. Een geografisch informatiesysteem vraagt om een exacte plaatsbepaling. Dat is niet mogelijk met dit bestand veldnaamkaarten, dat vaak tientallen jaren oud is en afwijkingen heeft met het moderne digitale kaartmateriaal. Ook blijkt uit de woorden van Rob Rentenaar dat het geheugen van de informanten niet zondermeer als betrouwbaar gekwalificeerd kan worden. Als oplossing is hier gekozen voor het geven van één punt aan een microtoponiem, in plaats van een gebied. Aan dit punt kan dan wel bijvoorbeeld een straal van 100 meter worden toegekend waarbinnen het microtoponiem zou vallen. Zo kan de nauwkeurigheid, zelfs per geval, alsnog aangepast worden.

Om er voor te zorgen dat er geen verarming optreedt in de presentatie en toegankelijkheid van het materiaal is er voor gekozen om bij elk microtoponiem een koppeling te maken naar een scan van het fiche waar de gegevens op staan en een koppeling naar de scan van veldnaamkaart. Zo kunnen bij elk microtoponiem (kwalitatief hoge) digitale kopieën van het originele materiaal geraadpleegd worden. Naast de geografische toegang zorgt de database voor verdere ontsluiting. Daarin staan natuurlijk de gegevens van fiches alsmede de andere velden die vanwege het beschikbare materiaal toegekend kunnen worden.

De digitale bron die nu is ontstaan, geeft niet alleen gemakkelijker toegang tot het bestand, er ontstaan ook mogelijkheden voor het stellen van nieuwe onderzoeksvragen. Kwalitatieve, kwantitatieve en geografische gegevens kunnen opgevraagd en zichtbaar gemaakt worden. Daarnaast ontstaan er ook nieuwe onderzoeksmogelijkheden. De naamkunde kan in combinatie met andere disciplines nieuwe inzichten geven. Het is mogelijk om andere kaarten als ondergrond van het veldnamenstand te gebruiken. Bijvoorbeeld een kaart waar de monumenten van Nederland op staan. Zo kan de relatie tussen de microtoponiemen en de aanwezige monumenten onderzocht worden. Als die aantoonbaar is kan het zelfs zijn dat een microtoponiem met een verwijzing naar een gebouw, op een plek waar nog geen monu-

(22) Ibidem.

menten of gebouwen bekend zijn, een valide aanwijzing geeft om dat gebied nader te onderzoeken.

Ten slotte nog het volgende: Hans Bennis, directeur van het Meertens Instituut, uitte in het voorlaatste nummer dit tijdschrift zijn bezorgdheid over het voortbestaan van de naamkunde als discipline. In de laatste regel van het artikel riep hij op: 'Dames en heren naamkundigen, wijs ons op het belang en de plaats van de naamkunde in het wetenschappelijke bestel!'⁽²³⁾ Wellicht is een digitaal bestand microtoponiemen met nieuwe onderzoeksmogelijkheden een eerste voorzet om dat belang aan te tonen en kan zo een plaats veroverd worden tussen andere geografisch georiënteerde geesteswetenschappen.

Bronnen en Literatuur

Bronnen

Archief Meertens Instituut, collectienummer 49, collectie veldnaamkaarten ca. 1860-1964 en z.j.

Archief Meertens Instituut, collectienummer 99, collectie veldnamen 1941-1992.

Meertens Instituut, database veldnaamkaarten, Leendert Brouwer.

<http://www.hgnnederland.nl>

<http://www.kich.nl>

<http://www.meertens.nl>

<http://meertens.nl/books/veldnamen>

<http://www.niwi.nl/nl/geschiedenis>

Literatuur

BEIJERS, H. (e.a.), *Veldnamen als historische bron*, een handleiding voor methodisch onderzoek ('s-Hertogenbosch 1991).

BENNIS, Hans, 'Naamkunde als discipline', in: *Naamkunde*, Afl. 2, 34ste jaargang 2002 (Leuven 2002).

ELL, Paul en GREGORY, Ian N., 'Adding a new dimension to historical research with GIS', in: *History and Computing*, volume 13 no. 1 (Edinburgh 2001).

GERRITZEN, Doreen & Marc VAN OOSTENDORP, *Veldnamen in Noord-Nederland. Een pilot voor een multidisciplinaire database*. Subsidie aanvraag Digitaliseringsfonds (niet gepubliceerd, 2003).

GREGORY, Ian N., *A place in History*, A guide to using GIS in Historical Research (Oxford 2003).

RENTENAAR, Rob, 'Plaatsnamen in historische bronnen', in: *Naamkunde*, Afl. 2,

34ste jaargang 2002 (Leuven 2002) 137-148.

SCHÖNFELD, M., *Veldnamen in Nederland* (Amsterdam 1950).

ZELDENRUST, D.A., "DIMITO: Digitization of rural microtoponyms at the Meertens Instituut", in: *Humanities, Computers and Cultural Heritage*, (Amsterdam 2005) 301-307.

(23) Hans BENNIS, 'Naamkunde als discipline', in: *Naamkunde*, Afl. 2, 34ste jaargang 2002 (Leuven 2002) 135.